

ІСТОРІЯ ГЕОГРАФІЧНИХ НАУК

УДК 631.4(477.7)

Н. О. Попельницька, аспірант

В. І. Тригуб, канд. геогр. наук, доц.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів

вул. Дворянська 2, Одеса-82, 65082

gunt.onu@mail.ru

РОЗВИТОК ГРУНТОВО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ОДЕСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1933-2015 РР.)

У статті аналізується розвиток ґрунтово-географічних досліджень в Одеському державному (нині національному) університеті. Висвітлено основні наукові досягнення та напрями ґрунтознавчих пошуків. Встановлено велике теоретичне і практичне значення проведених досліджень. Розглянуто і схарактеризовано сучасні напрями ґрунтово-географічних досліджень науковців кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів.

Ключові слова: Одеський університет, ґрунтово-географічні дослідження, кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів.

ВСТУП

Впродовж XIX століття були створенні перші класичні університети на території України, одним з яких є Одеський, заснований 1 (13 травня) 1865 року. Перші 55 років навчальний заклад проіснував під назвою Імператорського Новоросійського університету, проте в 1920 році був реорганізований в ряд інститутів – народної освіти, соціального виховання, фізико-хіміко-математичний, професійної освіти. В 1933 році був відновлений під назвою Одеський державний університет. Навчальний заклад має вагомий напрацювання в різних напрямках досліджень, в тому числі й ґрунтознавчих. Перші університетські ґрунтово-географічні дослідження були започатковані агрономами Д. М. Абашевим, А. О. Бичихінім, С. В. Щусевим, ґрунтознавцем О. Г. Набоких та природознавцем Г. І. Танфільсьвим в кінці XIX на початку XX сторіччя, дослідження яких стали базовими для подальших наукових пошуків.

Комплексними дослідженнями ґрунтів вирізняється друга половина XX сторіччя і пов'язані з іменами С. С. Бракіна, І. М. Гоголева, Г. І. Швєбса та інших науковців, які внесли вагомий доробок у розвиток ґрунтознавчої науки.

Незважаючи на майже 150-річну історію університету систематичних матеріалів щодо розвитку ґрунтово-географічних досліджень в його стінах не існує. Найважливіша інформація, викладена в окремих працях, монографіях, публікаціях, замітках є фрагментарною і не дає чіткого уявлення про розвиток і формування ґрунтознавчих досліджень. Тому актуальним є проведення аналізу на-

явних літературних та архівних джерел щодо розвитку ґрунтово-географічних досліджень в Одеському університеті впродовж 1933-2015 рр. *Об'єктом вивчення* є ґрунтово-географічні дослідження, *предметом* – основні напрями наукових досліджень та досягнення провідних вчених університету ґрунтово-географічного спрямування. *Мета роботи* полягає у здійсненні історико-географічного аналізу розвитку досліджень ґрунтознавчого характеру в Одеському університеті.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Джерельною базою дослідження слугували літературні та архівні матеріали, а також окремі напрацювання сучасних науковців з питань вивчення історії ґрунтознавчої науки (С. С. Бракіна, Ю. О. Амброз, Я. М. Біланчина, С. П. Позняка, Є. Н. Красехи, В. І. Тригуб, Н. О. Попельницької). Зазначені матеріали дозволили провести ретельний аналіз щодо розвитку ґрунтово-географічних досліджень в Одеському університеті загалом та на кафедрі ґрунтознавства і географії ґрунтів зокрема, виділити і схарактеризувати сучасні напрями досліджень кафедри.

Основними методами дослідження були історико-географічний, порівняльно-географічний, методи аналізу і систематизації джерел.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Перші дослідні роботи та лекції з основ агрономії та ґрунтознавства були започатковані ще до заснування університету – в стінах Рішельєвського ліцею в 1851 р. І. У. Палімпсестовим. Після перетворення ліцею в університет Іван Устинович був призначений екстраординарним професором та завідувачем кафедри агрономії і лісівництва. Тоді ж було засновано агрономічний кабінет з лабораторією, де викладався курс агрономічної хімії. Ґрунтознавство ж вивчалось у складі сільськогосподарських дисциплін [4]. Значний внесок в розвиток ґрунтознавства як самостійної науки кінця XIX століття мали роботи вчених-агрономів Д. М. Абашева, А. О. Бичихіна, С. В. Щусева [12].

Новий етап в розвитку ґрунтознавства і ґрунтових досліджень як в Новоросійському університеті, так і на території півдня України вцілому вирізняється початок XX ст. і пов'язаний з іменами вчених, послідовників В. В. Докучаєва, Олександром Гнатовичем Набоких та Гаврилом Івановичем Танфільєвим. Результатом наукових напрацювань вчених було створення ґрунтових карт Харківської, Київської, Подільської та Херсонської губерній, заснування першого ґрунтового музею, розробка класифікації чорноземів, проведення фізико-географічного районування території сучасної Одеської області. Одночасно, під керівництвом О. Г. Набоких, відомим вченим-ґрунтознавцем О. Ф. Лебедєвим були започатковані дослідження з гідрології та гідрофізики ґрунтів, розроблено теорію утворення ґрунтових вод в результаті як інфільтрації атмосферної води, так і конденсації водяної пари.

Упродовж 30-40-х рр. центр науково-дослідних робіт перемістився в Одеський сільськогосподарський інститут, а всі дисципліни ґрунтознавчого циклу в університеті викладались вченими – співробітниками сільськогосподарського інституту.

Наявність значного та досвідченого кадрового потенціалу дала можливість створити в університеті у 1945 році геолого-ґрунтовий факультет, в межах якого було засновано кабінет і лабораторію ґрунтознавства. Завідувачем підрозділів (до 1967 р.) був дослідник-ґрунтознавець Семен Самойлович Бракін. В 1947 р., за ініціативи доктора геолого-мінералогічних наук, професора (пізніше – завідувача кафедри) І. І. Плюсніна, була створена кафедра ґрунтознавства. За участі вченого були проведені дослідження, в яких особливу увагу приділяли вивченню генетичних типів геологічних відкладів, генезі ерозійних долин, а також заплавної ґрунтів та їх освоєнню на території Причорноморської низовини. На жаль, в 1949 р. кафедра була закрита, а ґрунтово-географічні дослідження проводились лише в рамках кабінету і лабораторії ґрунтознавства.

Впродовж 1950-1960-х років значних успіхів у великомасштабних дослідженнях ґрунтів було досягнуто колективом фахівців-ґрунтознавців під керівництвом Бракіна С. С. В цілому було обстежено ґрунти України і Казахстану загальною площею близько 600 тис. га. Крім загальноприйнятих ґрунтознавчих досліджень, проводилось вивчення ерозійних процесів та їх вплив на якість земель. Програмою досліджень передбачалось вивчення впливу фізико-географічних умов, ґрунтового покриву та господарської діяльності на розвиток ерозійних процесів, уточнення меж поширення ґрунтів з різним ступенем змиву, удосконалення методики ґрунтово-ерозійних досліджень (С. С. Бракін, П. Т. Челядник, В. П. Гурієнко, Ю. О. Амброз, Ю. К. Тютюнник, Н. І. Коновалова та ін.) [5]. Вченими було встановлено, що основними причинами розвитку ерозії є геолого-геоморфологічні особливості території, клімато-гідрологічні умови, властивості ґрунтів та діяльність людини. Всі чинники є складними за своєю природою, тому їх вивчення вимагало комплексного підходу [6].

Впродовж 1954-1957 рр. виконано великомасштабні дослідження ґрунтів Одеської області (зокрема басейну р. Кучурган). В результаті проведених досліджень було розроблено класифікацію ґрунтів, складено ґрунтово-ерозійну карту Великомихайлівського району в масштабі 1:50000, з виділенням на ній чотирьох градацій еродованості, обґрунтовано заходи боротьби з ерозією та підвищення продуктивності еродованих земель [7]. Співпраця науковців університету з кафедрою гідрометрії і динаміки потоку Одеського гідрометеорологічного університету, якою керував Н. Ф. Бефані, дала змогу проводити ґрунтово-ерозійні дослідження в комплексі з гідрологічними, основне завдання яких полягало у вивченні формування та регулювання стоку в конкретних ґрунтово-геоморфологічних та агровиробничих умовах, дослідженні протиерозійної стійкості ґрунтів різних ступенів змитості, ефективності заходів щодо захисту ґрунтів від ерозії [6].

Наступний період розвитку ґрунтово-географічних досліджень в університеті пов'язаний з ім'ям видатного вченого-ґрунтознавця, доктора сільськогосподарських наук, професора Івана Миколайовича Гоголева. В 1967 р. за його ініціативи та сприяння на геолого-географічному факультеті була створена кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів, якою він керував впродовж 28 років. Маючи надзвичайний організаторський та науковий потенціал, під керівництвом Івана Миколайовича ґрунтово-географічні дослідження значно розширилися та набули різнобічного характеру. В межах діяльності новоствореної кафедри було започатковано декілька наукових напрямів, які успішно розвиваються і сьогодні. Серед них: морфолого-генетичний, ґрунтово-меліоративний, ландшафтно-геохімічний, ґрунтово-картографічний, ґрунтово-ерозійний, ґрунтово-екологічний та історичний (рис. 1).

Ґрунтовий покрив є цілісним, проте неоднорідним утворенням, що являється наслідком неоднакового впливу комплексу природних умов, які визначають формування ґрунтів з певними властивостями та морфологічними ознаками. Дослідження особливостей ґрунтів та закономірностей розвитку ґрунтового покриву передбачено **морфолого-генетичним напрямом** ґрунтово-географічних досліджень. Великомасштабні дослідження ґрунтів були проведені на площі понад 6 млн. га, що включали території Красноярського, Ачинського, Мінусинського, Іркутського лісостепу і прилеглих зон під тайги, долин Єнісею та Ангари в середній течії, степової і лісостепової зони Забайкаля (І. М. Гоголев, І. М. Волошин, Є. Н. Красєха, Б. М. Турус, Н. І. Тюремїна, В. П. Нетребов та ін.) [8]. В результаті проведених робіт схарактеризовано ґрунтовий покрив, виділено комплекси й плямистості, поєднання і варіації, їхній зв'язок з чинниками ґрунтоутворення й причини диференціації. Побудовані моделі структур ґрунтового покриву та проведена їх класифікація, розроблено ґрунтове районування і типологія земель. Удосконалено методику ґрунтово-географічних досліджень (вперше застосовано метод катен, полігон-трансект і ґрунтово-екологічних профілів, метод пластики рельєфу, дистанційний та ін.), складено великомасштабні ґрунтові карти, карти агровиробничих груп, забезпеченості ґрунтів елементами живлення рослин, розроблено рекомендації щодо використання земель, охорони та підвищення родючості ґрунтів [8].

Одним із найбільших науково-прикладних напрямів досліджень кафедри та створеної 1971 року ПНДЛ-4 був **ґрунтово-меліоративний**, в межах якого вивчався вплив зрошення водами різної іригаційної якості на речовинно-хімічний склад, властивості і продуктивність ґрантів зони зрошення. Основним завданням досліджень було вивчення сучасних ґрунтоутворювальних і ландшафтно-геохімічних процесів у чорноземах в умовах зрошення та дренажу [3]. Досліджується вплив зрошення низько мінералізованими водами рік Дунаю, Дніпра, Дністра і Південного Бугу та вод підвищеної мінералізації озер-водосховищ Сасик, Китай і Ялпуг на властивості і продуктивність ґрунтів, а також використання стічних вод міст Причорномор'я на властивості і речовинний склад чор-

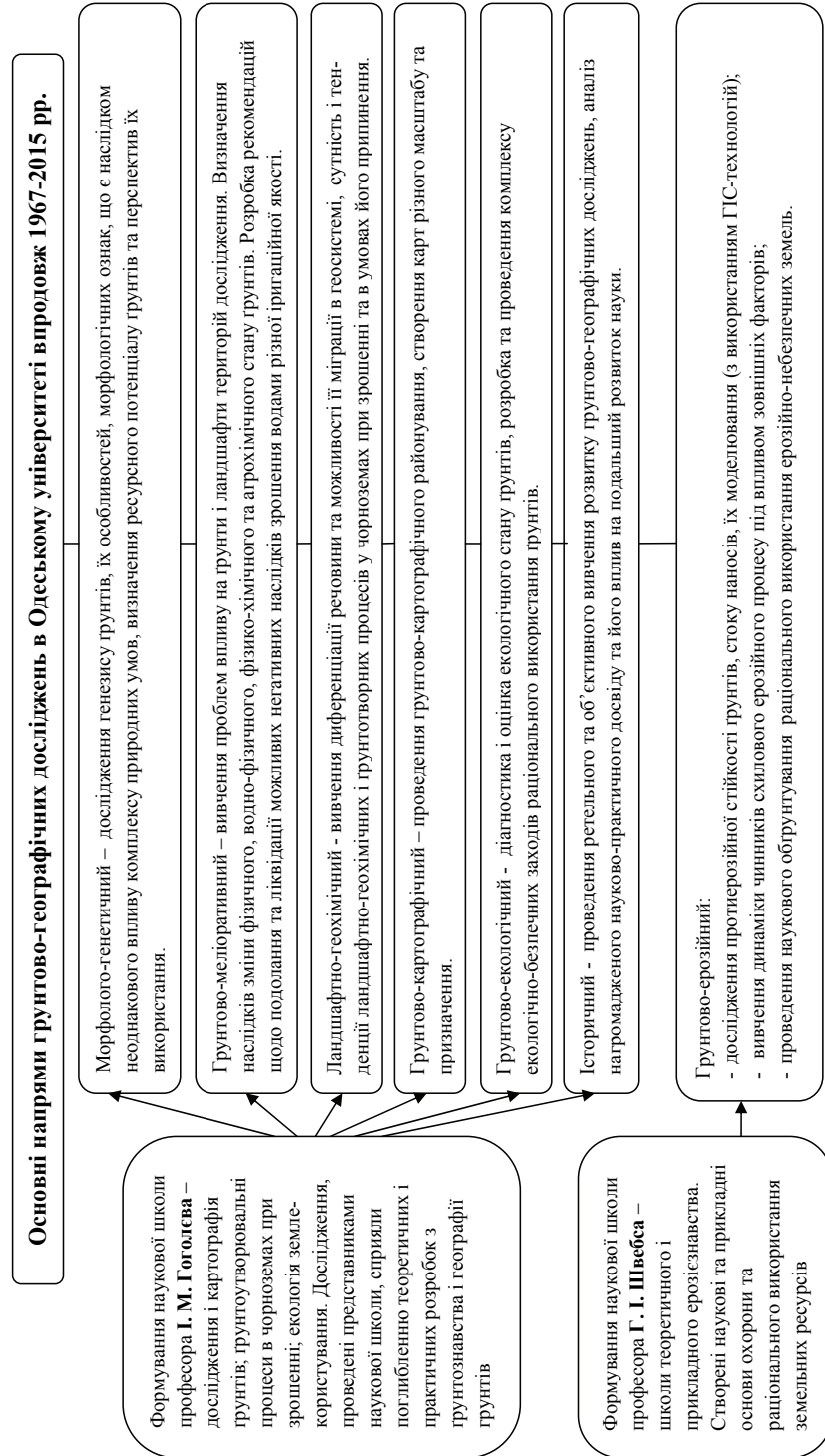

Рис. 1. Наукові напрями досліджень ґрунтознавчого спрямування в Одеському університеті (1967-2015 рр.)

ноземів (І. М. Гоголев, І. М. Волошин, Р. О. Баср, Я. М. Біланчин, С. П. Позняк, Є. Н. Красеха, Г. С. Сухорукова, Ю. В. Михальченко, В. П. Мурсанов, Т. Н. Хохленко, П. І. Жанталай, М. Й. Тортик, В. І. Тригуб та багато інших) [за 1]. Вже з перших років досліджень стало зрозуміло, що чорноземи півдня України дуже чутливі до впливу зрошувальної води та її якості. За умови надходження додаткової води відбуваються зміни фізичного, водно-фізичного, фізико-хімічного та агрохімічного стану чорноземів, особливо при поливі неякісними водами. За результатами багаторічних досліджень (1970-1990-х рр.) впливу зрошення на ґрунти і ландшафти південно-західних територій України були обґрунтовані практичні рекомендації щодо запобігання негативних змін в чорноземах при зрошенні та ліквідації їх наслідків, розроблена система заходів з охорони ґрунтів та підвищення їх родючості. В першу чергу – це поліпшення іригаційної якості поливних вод та оптимізація режиму зрошення, гіпсування ґрунтів з першого року зрошення, обґрунтування технології обробітку ґрунтів масивів зрошення і структури сівозмін, системи удобрення тощо [9]. Матеріали багаторічних досліджень щодо впливу зрошення на ґрунти і його властивості були узагальнені в монографії «Орошение на Одешине» (1992 р.), яка була укладена під загальним керівництвом професора І. М. Гоголева. За ініціативи вченого починаючи з 1991 року започатковані роботи з організації моніторингу ґрунтів території зрошення. Закладення мережі довготривалого ґрунтово-екологічного спостереження стало одним із важливих надбань кафедри в 1994-1995 рр. на масивах Нижньодністровської, Татарбунарської, Дунай-Дністровської, Червоноярської і Виноградівської зрошувальних систем та Мічурінської рисової системи. В сучасних умовах продовжуються дослідження майже на всіх масивах зрошення – на початку і в кінці вегетаційно-поливного періоду, що забезпечує основні принципи моніторингових досліджень – безперервність та всебічність.

Наукові ідеї професора І. М. Гоголева продовжує Я. М. Біланчин, який з 1995 р. по сьогоднішній день очолює кафедру ґрунтознавства і географії ґрунтів. Під керівництвом Ярослава Михайловича було обґрунтовано концептуально-методичні засади моніторингу та оцінки сучасного агроеліоративно-ресурсного стану ґрунтів масивів зрошення, в т. ч. в умовах припинення поливу, розроблені та вдосконалені основи агроеліоративної концепції зрошення чорноземів в сучасних господарсько-еліоративних умовах.

Інтенсивний розвиток зрошувальних меліорацій вплинув на зміну і ландшафтно-геохімічних особливостей ґрунтів, які вивчалися науковцями кафедри та ПНДЛ-4 в межах **ландшафтно-геохімічного напрямку**. Дослідження були спрямовані на вивчення диференціації речовини та можливості її міграції в геосистемі. Завдяки діяльності вчених, серед яких І. М. Гоголев, І. М. Волошин, С. П. Позняк, Я. М. Біланчин, Ф. М. Лісецький та інші, були встановлені сутність і тенденції ландшафтно-геохімічних і ґрунтоутворювальних процесів у чорноземах при зрошенні та в умовах його припинення [3]. Вдосконалено

теоретико-методичні основи існуючої моделі розвитку сучасних ландшафтно-геохімічних і ґрунотворних процесів у чорноземах масивів зрошення для умов інтенсивного і екстенсивного землекористування, розроблено агроландшафтний підхід до ґрунтозахисної організації території.

Наступним напрямом досліджень кафедри є **ґрунтово-картографічний** – що передбачає обстеження і картографування ґрунтів та проведення ґрунтово-географічного районування окремих господарств в межах південних областей України та оцінку їх якісного стану. Районування разом із картографуванням є основою використання карт ґрантів для практики оцінювання якості ґрантового покриву та диференційованого використання земельних ресурсів у різних галузях господарства. Серед робіт цього напрямку останніх років – (починаючи з 2003 р.) картографування ґрунтів і ґрунтового покриву о. Зміїний (Я. М. Біланчин, П. І. Жанталай, М. Й. Тортик, А. О. Буяновський, І. В. Леонідова). Проведено зонування поверхні острова за станом ґрунтово-рослиного покриву, змінності і перетвореності території, що стало передумовою картографування ґрунтового покриву і неґрунтових утворень. У 2009 році вперше створена ґрунтова карта території дослідження масштабу 1:2000, на якій виділено контури 12 найменувань чорноземних ґрунтів та їх поєднань в межах 5 геоморфогенно-гіпсометричних рівнів поверхні острова. На основі проведення оцінки стану ґрантів виділено чотири градації в залежності від ступеня антропогенної змінності і перетвореності. Розроблено рекомендації щодо організації раціонального природокористування, які б забезпечили збереження і функціонування унікальної степової природи і ґрунтів острова. У 2012-2014 роках проведено роботи з дослідження і картографування ґрунтового покриву Нижньодністровського національного природного парку (Я. М. Біланчин, В. І. Медінець, Є. І. Газетов, Усачова К. М. та ін.), за результатами яких вперше створено ґрунтову карту території НДНПП масштабу 1:50000. На карті виділено 8 найменувань поєднань і комплексів алювіальних дернових і лучних, лучно-болотних та болотних ґрунтів, солончаків і солонців у межах заплавно-плавневого рівня поверхні та чорноземів різного ступеня еродованості – порушеності на берегах долини нижнього Дністра. Перспективним продовженням є подальше поглиблене вивчення генетичної природи та визначення якості еколого-біопродуційного стану ґрунтів території парку як особливо значимого компонента його унікальної екосистеми.

Постійно зростаючий антропогенний тиск призводить до поширення деградації ґрунтів. Серед негативних процесів найбільш поширеною являється ерозія. Дослідження ерозійних процесів мали та мають велике теоретичне та практичне значення, що зумовило інтенсивний розвиток ще одного наукового напрямку – **ґрунтово-ерозійного**. Вивчення протиерозійної стійкості ґрунтів, стоку наносів, їх моделювання, прогноз, а також наукове обґрунтування раціонального використання ерозійно-небезпечних земель стало одним з основних напрямів наукової діяльності Г. І. Швєбса, О. О. Світличного, С. Г. Чорного, Ф.

М. Лисецького та інших науковців кафедри фізичної географії і природокористування, з якою тісно співпрацювали ґрунтознавці. Серед основних ґрунтово-ерозійних досліджень вчених залишаються:

- дослідження закономірностей і чинників формування ерозійних втрат ґрунту, їх математичне моделювання, а також розробка і удосконалення методів розрахунку і прогнозу їх характеристик;

- теоретичні дослідження з наукового обґрунтування раціонального використання ерозійно-небезпечних земель [за 10].

Протягом 1974-1980 рр. співробітниками кафедри під керівництвом Г. І. Швєбса проведені польові експериментальні дослідження протиерозійної стійкості ґрунтів з використанням природно-історичного методу та методу штучного дощування, що дало змогу дослідити процеси ерозії ґрунтів у штучно-створених умовах. Вивчення протиерозійних властивостей ґрунтів були продовжені в 1979-1988 рр. за завданням інститутів Укрпівденьдніпровдгосп (м. Одеса) та Укрдніпровдгосп (м. Київ) по дослідженню ерозійних процесів в умовах систематичного зрошення і обґрунтуванню протиерозійних заходів на зрошувальних системах півдня України, що проектувалися.

Важливим результатом досліджень цього періоду є поява логіко-математичної моделі змиву ґрунту, розроблення концептуальної моделі раціонального використання ерозійно-небезпечних земель, в основу якої покладена апроксимація ресурсів ґрунтової родючості і бонітету ґрунту та обґрунтована ґрунтозахисна контурно-меліоративна система землеробства. Результати проведених досліджень покладені в основу дисертаційних робіт Ф. М. Лисецького, С. Г. Чорного, О. О. Світличного та інших вчених. Зокрема, О. О. Світличним, на підставі аналізу формування зливого стоку в умовах степу і лісостепу України, обґрунтована концепція обмеженості зони наростання інтенсивності наносотворення, одержані вирази «рельєфного» фактору фізико-статистичних моделей змиву ґрунту, які дали змогу провести не тільки розрахунки змиву ґрунту, а й проводити оцінку темпів відкладення наносів. Під керівництвом Г. І. Швєбса та О. О. Світличного, розроблена методика кількісної оцінки ґрунтозахисних заходів, яка була застосована для оцінки ефективності найпоширеніших протиерозійних прийомів і проектуванні протиерозійних комплексів [за 10]. В сучасних умовах під керівництвом О. О. Світличного продовжуються дослідження водної ерозії і розробляються теоретичні та прикладні основи охорони ґрунтів і використання земельних ресурсів ерозійно-небезпечних територій, проводяться теоретичні дослідження ерозійних процесів на основі інформаційних та геоінформаційних технологій.

В сучасних умовах все більш важливого значення набуває **ґрунтово-екологічний напрям** досліджень. В останні роки інтенсивно розвиваються екологічні принципи і підходи до вивчення ґрунтів, серед яких: контроль за найбільш вразливими властивостями, зміна яких призводить до втрати родючості і погіршення якості продукції сільського господарства, діагностика нега-

тивних змін основних показників. Одним із найбільш актуальних досліджень стало вивчення забруднення ґрунтів, в тому числі важкими металами і фтором, встановлення джерел їх надходження, вивчення негативних наслідків впливу на ґрунти, дослідження їх опірності (стійкості) і можливості самоочищення. Серед останніх робіт даного напрямку – еколого-геохімічні дослідження фтору в ґрунтах північно-західного Причорномор'я (Тригуб В. І.).

В умовах інтенсивного впливу антропогенного фактору посилюється увага до екологічної ситуації, що склалася у містах. Відображення загальної ситуації неможливе без урахування показників стану і властивостей ґрунтів, оскільки останні є найбільш консервативними компонентами ландшафту, достовірними індикаторами загального стану території. Дослідження ґрунтів міських і приміських територій відображені в працях Красехи Є. Н., Біланчина Я. М., Тригуб В. І.

Розуміння сучасного стану ґрунтознавчої науки і практики та перспектив подальшого розвитку можливе за умови знання еволюції наукової думки, що вимагає глибокого і неупередженого вивчення минулого, що зумовило розвиток **історичного напрямку** наукових досліджень кафедри. Історичні аспекти становлення і розвитку ґрунтознавства та ґрунтово-географічних досліджень на півдні України знайшли своє відображення в роботах Ю. О. Амброз, Я. М. Біланчина, С. П. Позняка, Є. Н. Красехи, В. І. Михайлюка, В. І. Тригуб, Н. О. Попельницької та ін. В дослідженнях науковців дається аналіз нагромадженого науково-практичного досвіду та його вплив на сучасний розвиток ґрунтознавчих досліджень. Перспективним є створення узагальнюючої, комплексної, аналітичної праці, що відобразить становлення ґрунтознавчої науки та ґрунтово-географічних досліджень в стінах Одеського університету зокрема та півдня України цілому.

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що завдяки наполегливій праці І. М. Гоголева та вчених кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеський університет в другій половині ХХ ст. став одним із визнаних центрів українського ґрунтознавства. Іваном Миколайовичем була створена наукова школа, в якій вирости доктори наук – Р. О. Баєр, Є. Н. Красеха (зав. кафедри географії України ОНУ імені І. І. Мечникова), С. П. Позняк (нині зав. кафедри географії ґрунтів ЛНУ імені Івана Франка), В. І. Михайлюк (зав. кафедри земельного кадастру Одеського державного аграрного університету), І. М. Волошин (нині зав. кафедри туризму Львівського університету фізичної культури), А. І. Кривульченко (нині зав. кафедри географії та геоecології Кіровоградського державного педагогічного університету); кандидати наук – Я. М. Біланчин (зав. кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів ОНУ імені І. І. Мечникова), З. В. Проскура, Г. С. Сухорукова, О. А. Грибський, Пранеш Кумар Саха, Т. Н. Хохленко, П. І. Жанталай, М. Й. Тортик, В. І. Тригуб, А. О. Буяновський та ін.

За участі вчених кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів було налагоджене міжнародне співробітництво з Берлінським університетом (1994-1997

рр. – проф. І. М. Гоголев, доц. Я. М. Біланчин, доц. П. І. Жанталай, доц. А. І. Гоголев та ін.). Активною була співпраця в рамках міжнародних проектів IPTRID з досліджень в області зрошення і дренажу (1995-1998 рр. – проф. І. М. Гоголев, доц. А. І. Гоголев та ін.), Taxis «Озера Нижнього Дунаю» (2000-2002 рр.), «Технічна допомога у планування менеджменту басейну Нижнього Дністра» (2006-2007 рр.), проект ЄС «EnviroGRIDS» (2009-2012 рр.), проекту MAREAS «Чорноморський регіональний науково-дослідний центр вивчення та адаптації до глобальних змін (Black Sea Joint Regional Research Centre for Mitigation and Adaptation to the Global Changes Impact)» (2013 р.).

На основі узагальнення результатів ґрунтових обстежень вченими були опубліковані монографії, серед яких «Орошение на Одещине» (1992 р.), «Зрошувані землі Дунай-Дністровської зрошувальної системи: еволюція, екологія, моніторинг, охорона, родючість» (2001 р.), «Ґрунти заплав малих та середніх річок північно-західного Причорномор'я» (2001 р.), «Острів Зміїний. Абіотичні характеристики» (2008 р.), «Фтор у чорноземах Південного Заходу України» (2008 р.), «Професор Іван Гоголев» (2009), «Науки про Землю в Одеському (Новоросійському) університеті» (2010 р.), та ін.

ВИСНОВКИ

Зазначені вище матеріали, засвідчують, що ґрунтово-географічні дослідження на всіх етапах розвитку в стінах Одеського університету були глибокими та різнобічними. Завдяки діяльності науковців під керівництвом С. С. Бракіна впродовж 1933-1967 рр. були проведені дослідження ґрунтів Одещини та Миколаївщини, в результаті яких були уточнені межі поширення чорноземних ґрунтів, їх фізико-хімічні особливості, створено перші ґрунтово-ерозійні карти. За ініціативи І. І. Плюсніна вперше була створена самостійна кафедра ґрунтознавства. Новий етап у розвитку ґрунтово-географічних досліджень починається в 1967 році – з відновленням діяльності кафедри, вже під керівництвом професора І. М. Гоголева. Дослідження даного періоду поділяються на декілька пріоритетних напрямів, що мають важливе теоретичне та практичне значення для сучасної науки: морфо-генетичний, ґрунтово-меліоративний, ландшафтно-геохімічний, картографічний, ґрунтово-ерозійний, ґрунтово-екологічний та історичний. Результати досліджень збагатили ґрунтознавство новими фактами і матеріалами для пізнання походження, поширення, класифікації ґрунтів, закономірностей їх еволюції як в природних так і в антропогенно-змінених умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біланчин Я. М. Ґрунтознавство в Одеському університеті (історико – аналітичний нарис) [Текст] / Я. М. Біланчин // Вісник Одеського національного університету. Сер. географічні та геологічні науки. – 2005. – Т. 10. – Вип. 6. – С. 5 – 9.
2. Біланчин Я. М. Іригація та чорноземи масивів зрошення Півдня України та Одещини на вході у III тисячоліття [Текст] / Я. М. Біланчин // Вісник Одеського національного університету. Сер. географічні та геологічні науки. – 2011. – Т. 16. – Вип. 1. – С. 123 – 132.

3. Біланчин Я. М. Кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського університету – 45! [Текст] / Я. М. Біланчин // Вісник Одеського національного університету. Сер. географічні та геологічні науки. – 2012. – Т.17. – Вип.2 (15). – С. 8 – 11.
4. Бракін С. С. Ґрунтознавство [Текст] / С. С. Бракін, Г. П. Міщенко, О. М. Смирнов // Історія Одеського університету за 100 років. – К. : Вид-во Київ. університету, 1968. -С. 196 – 198.
5. Бракін С. С. Деякі питання ґрунтово-ерозійних досліджень [Текст] / С. С. Бракін, П. Т. Челядник // Землеробство. Республіканський міжвідомчий тематичний науковий збірник. – К. 1968. – Вип. 15. – С. 115-126.
6. Бракін С. С. Досвід комплексного вивчення водної ерозії ґрунтів [Текст] / С. С. Бракін, Н. І. Коновалова, Б. К. Тутюнник // Агрохімія і ґрунтознавство. – 1970. – Вип. 14. – С. 44-50.
7. Бракін С. С. О класификации и картировании эродированных почв Великомихайловского района Одесской области [Текст] / С. С. Бракін // Труды Одесского университета имени И. И. Мечникова. – 1955. – Т. 145. – Вип. 3. – С. 111-117.
8. Красеха Є. Н. Ґрунтово-географічні дослідження в Одеському університеті (до 45-річчя заснування кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів) [Текст] / Є. Н. Красеха // Вісник Одеського національного університету. Сер. географічні та геологічні науки. – 2012. – Т. 17. – Вип 2 (15). – С. 13-30.
9. Професор Гоголев І. М. [Текст] / упоряд. Позняк С. П., Тригуб В. І. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2009. – 586 с.
10. Світличний О. О. Водна ерозія і раціональне використання ерозійно-небезпечних земель [Текст] / О. О. Світличний // Вісник Одеського національного університету. Сер. географічні та геологічні науки. – 2005. – Т. 10. – Вип. 6. – С. 67 – 75.
11. Тригуб В. І. До питання періодизації ґрунтово-географічних досліджень півдня України [Текст] / В. І. Тригуб, Н. О. Попельницька // Вісн. Вісник Одеського національного університету. Сер. географічні та геологічні науки. – 2014. -Т. 19. – Вип.3 (22). – С. 168-178.
12. Тригуб В. І. Ґрунтово-географічні дослідження в Імператорському Новоросійському університеті [Текст] / В. І. Тригуб, Н. О. Попельницька // Вісн. Вісник Одеського національного університету. Сер. географічні та геологічні науки. – 2014. -Т. 19. – Вип.2 (21). – С. 166-174.

REFERENCES

1. Bilanchyn, Ya. M. (2005), Gruntoznavstvo v Odeskomu universyteti (istoryko-analitychniy narys, [Soil science in Odessa national university (historical and analytical essay)], *Odessa National University Herald*, vol.10, No. 6, pp. 5-9.
2. Bilanchyn, Ya. M. (2011), Irryatsiya ta chornozemy masyviv zroshenya Pivdnyia Ukrainy ta Odeshchyny na vkhodi u III tusyacholittya, [Irrigation and soils irrigated areas of southern Ukraine and Odessa region at the input of the third millennium], *Odessa National University Herald*, vol.16, No. 1, pp. 123-132.
3. Bilanchyn, Ya. M. (2012), Kafedri gruntoznavstva I geographii gruntiv – 45!, [45-th anniversary of the university soil science and soil geography department], *Odessa National University Herald*, vol.17, No. 2 (15), pp. 8-11.
4. Brakin S. S., Mishchenko G. P., Smirnov O. M. (1968), Gruntoznavstvo, [Soil science] *Istoriya Odes'kogo universytetu za 100 rokiv [History Odessa University 100 years]*, Kiev, pp. 196-198.
5. Brakin, S. S., Chelyadnyk, P. T. (1968), Deyaki pytannya gruntovo-eroziynykh doslidzen [Some issues of soil erosion research] *Agriculture. Republican interdepartmental scientific journals*, vol. 15, pp. 115-126.
6. Brakin S. S., Konovalova N. I., Tutunyk B. K. (1970), Dosvid kompleksnogo vyvchennya vodvoi erozii gruntiv, [Experience a comprehensive study of water erosion], *Agricultural Chemistry and Soil science*, No. 14, pp. 44-50.
7. Brakin S. S. (1955), O klassifikacii I kartirovanii erodirovannykh pochv Velikomikhaylovskogo rayona Odesskoy oblasti [On the classification and mapping of eroded soils Velikomikhaylovskoe district of Odessa region], *Proceedings of Odessa University* , vol. 145, No. 3, pp. 111-117.
8. Krasekha E. N. (2012), Gruntovo-geographichni doslidzennya v Odes'komu universiteti (do 45-richya zasnuvannya kaphedry gruntoznavstva I geographii gruntiv, [Soil-geographical researches at the Odessa University (to the 45 anniversary of the department of soil science and geography of soils)], *Odessa National University Herald* , vol.17, No. 2 (15), pp. 13-30.
9. Pozniak S. P., Trigub V. I. (2009), Proffesor Ivan Gogolev [Profesor Ivan Gogolev], *L'viv National University named after Ivan Franko*, L'viv, 586 p.
10. Svitlychnyi O. O. (2005) Vodna eroziya gruntiv i ratsional'ne vykorystannya eroziyno-nebezpechnykh zemel, [Water soil erosion and rational usage of erosion-dangerous lands], *Odessa National University Herald*, vol. 10, No. 6, pp. 67-75.

11. Trigub, V. I., Popelnitska, N. A., (2014), Do pytannya periodyzacii gruntovo-geographichnykh doslidzen' pivdnya Ukrainy, [To the question of periodization of soil-geographical researches of south of Ukraine], *Odessa National University Herald*, vol. 19, No. 3 (22), pp. 168-178.
12. Trigub, V. I., Popelnitska, N. A., (2014), Gruntovo-geographichny doslidzennya v Imperatorskomu Novorosiyskomu universitetu, [Soil-geographical researches at the Imperial university of Novorossiia], *Odessa National University Herald*, vol. 19, No. 2 (21), pp. 166-174.

Надійшла 25.05.2015.

Н. А. Попельницкая, аспирант

В. И. Тригуб, канд. геогр. наук, доцент

Одесский нац. университет им. И.И. Мечникова,

ул. Дворянская 2, Одеса-82, 65082

grunt.onu@mail.ru

РАЗВИТИЕ ПОЧВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОДЕССКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ (1933-2015 ГГ.)

Резюме

В статье проанализировано развитие почвенно-географических исследований в Одесском государственном (ныне национальном) университете. Освещены основные научные достижения и направления почвенных изысканий. Установлено большое теоретическое и практическое значение проведенных исследований. Рассмотрены и характеризованы современные направления почвенно-географических исследований ученых кафедры почвоведения и географии почв.

Ключевые слова: Одесский университет, почвенно-географические исследования, кафедра почвоведения и географии почв.

Nataliia A. Popelnytska,

Valentine I. Trigub

Odessa I.I. Mechnikov National University,

Department of Soil science and Geography of soils,

Dvorianskaya st., 2, Odessa-82, 65082, Ukraine

grunt.onu@mail.ru

DEVELOPMENT OF SOIL-GEOGRAPHICAL RESEARCHES AT THE ODESA UNIVERSITY (1933-2015 YEARS)

Abstract

The *purpose* of research is an analysis of existing literature and archival sources on the development of soil-geographic researches in Odessa University during the 1933-2015 years.

Methodology. The source base of research was used as literature and archival materials, as well as individual achievements of modern scientists for studying the history of soil science (S. S. Brakin, J. O. Ambrose, Y. M. Bilanchin, S. P. Pozniak, E. N. Krasekha, V. I. Trigub, N. A. Popelnytska). These materials allow to conduct a thorough analysis of the development of soil-geographical researches in Odessa University in general and on the

Department of Soil Science and Soil Geography in particular, identify and characterize current research areas of the Department.

Finding and Results. Soil-geographical researches on all stages at the Odesa University were deep and diverse. Through the activities of scientists led by S. Brakin during the 1933-1967 years, soils of Odesa and Mykolaiv regions were examined. As a result of these researches were revised borders of the spreading of chernozems, their physical and chemical characteristics, created the first soil-erosion maps. Initiated by I. Plyusnin in 1947 was first established an independent Department of Soil Science and conducted studies in which special attention was paid to the study of genetic types of geological deposits, genesis erosion of valleys, floodplain soils and their development within the Black Sea Lowland. A significant contribution to the formation and development of national soil science and researches of southwestern areas did Ivan Gogolev who initiated and facilitated within Geology and Geography Faculty to create Department of Soil Science and Soil Geography in 1967. Developing ideas of I. Gogolev modern scientific researches of the department divided into several priority areas: morphological and genetic, soil reclamation, landscape-geochemical, cartographical, soil-ecological, historical and others.

The results of soil-geographical studies of specified period have important theoretical and practical significance for modern science, greatly enriched the soil science with new facts and materials for the knowledge of origin, distribution, classification of soils, patterns of evolution in natural and anthropogenically-modified conditions.

Keywords: Odessa University, soil-geographical researches, Department of Soil Science and Soil Geography.